

tracă" ce nu rezistă în fața realității faptelor și a criticii obiective.

Cap. IV. intitulat iarăși „limba tracă” (p. 54–84) conține ceva material din acest idiom: este o antologie de elemente lexicale, alese dintre glose (21 cuvinte) și nume proprii (luate după repertoriul lui Detschew, citat mai sus, p. 521, nota 2), cu unele soluții etimologice, majoritatea valabile, nici una nouă; nu lipsesc, cum e de așteptat, etimologiile vechi greșite, ca de ex. derivarea numelui *Thrakes* dintr-un arhetip *Trausikes, cu *Trausi* etc.

Considerațiile asupra poziției ocupate de limba tracă în ansamblul indoeuropean se rezumă în tabelul fonetice de la p. 81, unde însă figurează câteva erori, dintre care sînt de relevat patru mai de seamă: 1) indoeuropean $o > a$; 2) *lenues* (l, p, k) > *trac lenues aspiratae* (lh, ph, kh); 3) *mediae* (b, d, g) > *trac lenues* (p, t, k), adică fenomenul mutației consonantice; 4) i.-e. $k' >$ iliric k . În realitate însă este știut că i.-e. o este menținut în tracă (puține cazuri de trecere, pronunțare dialectală ori simplă grafie ca a); *tenuis* l, p, k și *mediae* b, d, g sînt menținute ca atare (nu poate fi vorbă de mutație consonantică în limba tracă), iar în iliră k' a dat s (ex. numele *Dasius* = lat. *Decius* etc.), precum g a dat z (*Bariz-*, *Buzos*, *Verz-*, *Zanalis* etc.), lucru firesc într-o limbă sătem cum era ilira, la fel ca traco-daca. Asemenea constatări arată poziția în parte greșită pe care este situată cartea „Trakiiskiiat ezik” și necesitatea unei noi cercetări de ansamblu a materialului lingvistic trac.

Pentru cunoașterea reală, temeinică, a limbii traco-dace se impune reexaminarea mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care vor rezulta criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificînd integral moștenirea pozitivă și utilă din cercetările vechi sau mai recente, evitînd erorile și ereziile numeroase din acest important sector al comparatisticii pe care-l reprezintă limba traco-dacă; aceasta va fi, cum s-a mai spus, unul din principalele mijloace pozitive pentru studiul formării limbii și poporului român

ca și pentru alte probleme istorice ale Europei sud-estice în antichitate și epoca prefeudală.

I. I. Russu

I. I. LEAPUȘKIN, Место Роменско-Боршевских памятников среди славянских древностей (Locul monumentelor culturii Romen-Borșevo între antichitățile slave), în *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, nr 20, seria istorii, iazika i literaturî, 4, Leningrad, 1956, p. 45–60.

În ultimii ani, în țara noastră au luat un considerabil avînt cercetările arheologice privind perioada de formare a poporului și a limbii romine. Insuficient studiată în trecut din punct de vedere arheologic, această epocă istorică începe astăzi să se contureze, din ce în ce mai clar, prin cercetările întreprinse de colectivele Academiei R. P. R. În această privință, cercetările efectuate de arheolog din țările vecine și în special din U. R. S. S. sînt de un deosebit ajutor, iar săpăturile întreprinse mai cu seamă în regiunile unde au locuit vechile triburi slave răsăritene, vin să aducă prețioase contribuții la rezolvarea unor probleme complexe privind această perioadă.

Astfel, în articolul pe care-l recenzăm, I. I. Leapușkin analizează și încearcă să rezolve corelația dintre monumentele secolului VIII–X e. n. de pe malul stîng al Niprului, cu acelea din aceeași epocă de pe malul drept al fluviului, dîndu-și seama că de aceasta depinde, în mare parte, și clarificarea problemei dezvoltării istorice a slavilor răsăriteni din regiunea Niprului mijlociu, în ajunul apariției statului kievean.

Iată de ce atenția noastră s-a îndreptat asupra cercetărilor întreprinse de I. I. Leapușkin, deoarece concluziile la care ajunge el interesează îndeaproape pe arheologii romîni, care s-au ocupat de existența triburilor slave de răsărit pe teritoriul patriei noastre în această perioadă. Din primele pagini ale articolului

se remarcă atitudinea combativă a autorului, care neagă o serie de afirmații categorice ale unor cercetători și mai ales a lui P. N. Treteakov, conform cărora monumentele culturii Romen-Borșevo sînt caracteristice numai malului stîng al Niprului (pe malul drept al acestuia neexistînd nici măcar analogii cu această cultură), că monumentele slave din epoca „marelui cnezat” se leagă genetic cu cultura „cîmpurilor cu urne” și că cele două regiuni ale Niprului mijlociu se deosebesc net prin predominarea siliștilor pe malul drept și a horodiștilor pe malul stîng al Niprului. I. I. Leapușkin arată clar că însuși Treteakov a semnalat în lucrările sale, fără a-i acorda importanță, prezența unei culturi reprezentată în cîteva așezări printr-un strat cu ceramică grosolană lucrată cu mîna, care urma imediat sub stratul atribuit „marelui cnezat” și citează la rîndul său un număr considerabil de stațiuni unde se atestă prezența acestui strat, ceea ce infirmă ipoteza unei legături genetice între cultura „cîmpurilor cu urne” și cultura din epoca „marelui cnezat”.

În sprijinul afirmațiilor sale, Leapușkin invocă și rezultatele săpăturilor întreprinse de M. Karger, S. Magura și N. E. Makarenko, iar pentru a lămuri pe deplin problema prezenței culturii Romen-Borșevo pe malul drept al Niprului, se ocupă de cercetările efectuate în Ucraina și în spre apus pînă la Nistru (regiunea Kiev, Jitomir, Vinița, Kameneț-Podolsk, Stanislav, Cernăuți etc.) și se oprește, în special, asupra complexului de la Raiki cercetat de V. K. Gonciarov; acest complex este format din trei așezări dintre care una întărită (horodiște) la Raiki și alte două neîntărite (siliști), în apropiere de aceasta, la Zapaseka și Luka.

De asemenea, pentru precizarea aspectului culturii materiale din această epocă, autorul se referă și la rezultatele săpăturilor lui M. I. Braicevski din lucrarea „A treia horodiște orășenească” de pe malul stîng al râului Teterev din Ucraina, formată dintr-un complex de trei întărituri și o mică așezare neîntărită lîngă ele, ca și la așezările săpate,

sau numai cercetate, de P. N. Treteakov în 1940, cunoscute în literatură sub denumirea de „orașele Drevleanilor”. Sub stratul de cultură atribuit „marelui cnezat”, aceste așezări au și un strat datat prin analogie cu Luka-Raikovețkaia în secolele VIII—X e. n., lucru scos în evidență cu claritate de I. I. Leapușkin, iar în ceea ce privește răspîndirea acestor monumente din secolele VIII—X e. n. autorul citează și descoperirile din bazinele Bugului de sud și de vest al Niprului, al Prutului, precum și în regiunea Subcarpatică în raionul Ujgorod.

Autorul mai remarcă importantul material arheologic scos la iveală de expediția arheologică din Podolia meridională de sub conducerea lui M. I. Artamonov, de săpăturile efectuate de T. S. Passek, V. I. Dovjenok și V. A. Bogusevici și de expediția Institutului arheologic al Academiei de științe din R. S. S. Ucraina din 1948, citînd toate descoperirile, pînă la data apariției articolului, care se referă la această epocă.

Urmărind întreaga răspîndire a acestor monumente slave, autorul merge și mai departe, peste hotarele U. R. S. S., ocupîndu-se pe scurt și de cercetările efectuate, în legătură cu această epocă, pe teritoriul Romîniei și Bulgariei, atrăgînd în același timp atenția și asupra analogiilor existente dintre antichitățile slave din Polonia și Cehoslovacia. După aceea autorul se oprește la concluzia generală că „monumentele lăsate de populația slavă din regiunea malului drept în a doua jumătate a mileniului I e. n., mai precis în sec. VIII—X, reprezintă un tip destul de stabil, ele constituind mici așezări întărite, dar și neîntărite, dispuse în cuib la mici distanțe unele de altele”.

Pe baza materialului și a observațiilor făcute în numeroasele așezări cercetate pînă în prezent, Leapușkin încearcă să stabilească o caracterizare în mare, pentru toate monumentele triburilor slave răsăritene, prezentîndu-ne astfel unul din aspectele culturii materiale din această epocă. În ceea ce privește problema corelației strînse dintre monumentele malului stîng și acelea de pe malul drept al Niprului, Leapușkin observă, că

toate aşezările neîntărite sînt de obicei alăturate celor întărite, explicînd aceasta prin pericolul permanent ce-l reprezentau triburile nomade din stepă pentru populaţia slavă din aceste regiuni. Autorul socoteşte că regiunile mai nordice (de ex. bazinul rîului Desna), se deosebeau din acest punct de vedere, căci purtătorii culturii Romen trăiau acolo în special în aşezări mai mult neîntărite (silişti), decît horodişti. După aspectul lor extern, triburile slave din regiunile malului drept şi stîng al Niprului nu se deosebeau, neexistînd contraste în ce priveşte locuinţele şi inventarul casnic.

Relativ la ceramică, Leapuşkin recunoaşte existenţa deosebirilor, dar foarte puţine şi numai în ornamentaţie, arătînd că, deşi în materialele publicate ceramica de tip Romen este decorată de obicei cu o şampilă dinţată sau cu un beţişor înfăşurat cu o sfoară, asemenea ornamente nu sînt unice; alături de ele există şi ornamentul liniar sau vălurit, precum şi impresiunile cu degetul, ca în descoperirile de pe malul drept al Niprului. Diferitele feluri de ornamentaţie se observă în cuprinsul aceleiaşi regiuni şi autorul le explică printr-o diferenţiere din punct de vedere etnografic.

Combătînd afirmaţia unor cercetători, care susţineau aspectul arhaic şi primitiv al acestei culturi, el aduce în discuţie materialele descoperite în aşezarea de la Novotroiţk, care relevă arta meşteşugărească la care ajunseseră locuitorii din această vreme. Este vorba de obiectele de podoabă şi unelte din fier, bronz şi argint.

În continuare se discută problema ritului funerar, arătîndu-se că nu e just să se afirme că pe malul stîng se înfîlneşte numai incinerarea, iar pe malul drept numai înhumarea; într-adevăr, mormintele de înhumare au fost descoperite lângă mănăstirea Belogorsk lângă satele Volokitino şi Gocovo, oraşul Glinsk etc., de pe malul stîng, iar unele localităţi de pe malul drept (cum sînt gorodiştea de la Malie-Vall, curganele de pe cursul rîului Sluci etc.) s-au găsit urme de incinerare.

În cele din urmă, Leapuşkin ajunge la concluzia că monumentele slave contemporane celor de pe malul stîng sînt răspîndite şi pe malul drept şi chiar mai departe pînă la Prut, constituind „un tot unitar din punct de vedere istorico-cultural”, iar în ceea ce priveşte unele aspecte ale grupului Romen-Borşevo, esenţa lor rezidă în deosebirea de ordin etnografic şi nu în nivelul de dezvoltare al acestor culturi. În acest sens, după autor, sînt indicii că şi grupele nordice ale slavilor răsăriteni nu se deosebesc prea mult de grupele din regiunea Niprului mijlociu. În ceea ce priveşte părerea unor cercetători despre nivelul cultural al slavilor răsăriteni de pe malul drept al Niprului, în comparaţie cu celelalte regiuni, autorul arată că ea s-a născut din afirmaţia că la baza culturii statului kievian se află cultura „cîmpurilor cu urne”, de tip Cerneahovo asemuită uneori cu cultura anţilor (Treteakov, Braicevski).

Autorul insistă asupra faptului că cercetările efectuate în ultimii ani în oraşele vechi ruseşti, menţionate în cronici, au permis să se observe că la baza stratului de cultură atribuit „marelui cnezat” data în secolele X—XIII e.n., se află un strat de tip Romen sau unul analog cu el. Pe baza acestor date, el susţine că monumentele Rusiei kieviene nu pot fi legate genetic cu cultura „cîmpurilor cu urne” de tip Cerneahovo şi că între aceste două culturi se interpune cultura secolelor VIII—X e.n. Romen-Borşevo, sau una analogă cu ea. Totodată el mai precizează că nu se cunosc încă precis documente slave aparţinînd anţilor care se datează din sec. V—VII e.n. Totuşi, crede el, nu este exclus ca unele aşezări situate mai spre apus să dateze dintr-o perioadă mai timpurie.

În ceea ce priveşte legătura monumentelor culturii „cîmpurilor cu urne” cu cultura anţilor, Leapuşkin conchide că ele nu au nimic comun, deoarece în secolele VI—VII e.n. cînd sînt pomeniţi anţii în cronicile bizantine, cultura Cerneahovo, în aceste regiuni, îşi încetase existenţa.

Concluzia principală a lui Leapuşkin este că cercetările arheologice relative la

această epocă, efectuate atât în U. R. S. S. cît și în alte țări vor dovedi și mai mult că unitatea culturală a lumii slave nu este un fenomen tirziu așa cum susțin unii istorici.

După cum s-a văzut din cele de mai sus, I. I. Leapușkin aduce în discuție o serie de probleme pe care încearcă să le rezolve ținînd seama, în primul rînd, de ultimile rezultate arheologice. Elementul nou, care se desprinde din lucrare, este concluzia că, atît pe malul stîng cît și pe malul drept al Niprului, există o cultură asemănătoare, avînd analogii și în alte regiuni locuite de slavii răsăriteni; această concluzie implică la rîndul ei o alta, aceea a unității culturale a lumii slavilor răsăriteni din a doua jumătate a mileniului I. e. n. De asemenea, este interesant de remarcat faptul că autorul articolului contestă legătura genetică a culturii Rusiei kievene cu cultura „cîmpurilor cu urne” și nu admite identificarea culturii anților cu cultura „cîmpurilor cu urne” de tip Cerneahovo¹.

Ar fi fost poate necesar ca Leapușkin discutînd problema locului monumentelor culturii Romen-Borșevo între antichitățile slave, să fi insistat și asupra diferitelor aspecte ale grupelor slavilor răsăriteni de la vest de Nipru, contemporane cu cultura Romen-Borșevo. Dar și fără aceasta, articolul pune o serie de probleme interesante pentru studiul istoriei slavilor de răsărit și implicit pentru istoria triburilor vechi slave răsăritene de la noi din țară.

Bineînțeles că, de la început, trebuie avut în vedere o serie de particularități în

dezvoltarea istorico-culturală a triburilor slave răsăritene, atunci cînd ne referim la teritoriul țării noastre. Cunoscute prin cercetările intense întreprinse de Academia R. P. R., monumentele slave din această perioadă prezintă numeroase analogii cu monumentele slavilor răsăriteni de pe teritoriul U. R. S. S. Astfel, avem o serie întreagă de așezări pe întinsul țării noastre, dintre care ies în evidență, în primul rînd, acele din Moldova, de la Hlineea-Iași, Spinoasa-Tg. Frumos și la „Șipot”-Suceava. Unele așezări din Moldova, în special aceea de la Hlineea², și de la Spinoasa-Tg. Frumos³, datate în secolele VIII—IX⁴ e. n. și care au analogii cu materiulul descoperit în așezarea de la Luka-Raikovețkaia, ar permite atribuirea lor etnică unei populații slave, care locuia pe valea Pripetului⁵.

Fără îndoială că limitele cronologice în care au fost încadrate așezările din Moldova, amintite mai sus, nu sînt definitive. Într-un articol recent, M. Chișvași-Comșa lasă să se întrevadă că limita inferioară a așezării Hlineea I ar putea fi coborîtă în a doua jumătate a secolului VII e. n., prin analogie cu o serie de materiale descoperite în R. S. S. Ucraineană⁶. De asemenea, din cele cunoscute despre tipul de așezare de pe teritoriul patriei noastre, se pare că pînă în prezent (în special în Moldova), se poate vorbi de o predominare a așezărilor

² M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul arheologic Hlineea-Iași*, în *SCIV*, IV, 1953 1—2, p. 312—332; *SCIV*, V, 1954 1—2, p. 233—245; *SCIV*, VI, 1955 3—4, p. 687—695; *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo și importanța lor pentru arheologia R. P. R.*, în *SCIV*, V, 1954 3—4 p. 569—584.

³ A. Nițu și Dan Teodoru, *Șantierul arheologic Spinoasa*, în *Materiale*, VI, 1958.

⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Données archéologiques relatives aux établissements slaves de l'époque ancienne en Moldavie*, în *Slovenska archeologia* 1958.

⁵ V. K. Gončarov, *Посад и сільські поселення коле Раїковецького городища в Археологічній пам'ятці У. С. С. Р., I*, Kiev, 1949.

⁶ M. Chișvași-Comșa, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4 p. 267—289.

¹ M. I. Braicevski, *К истории лесостепной полосы восточной Европы в I тысячелетии н. э.* în *SA*, 1957, 3, p. 114 și urm. Autorul acestui articol recent apărut, susține, pe baza ultimelor cercetări, că cultura „cîmpurilor cu urne” de tip Cerneahovo se prelungește pînă la începutul secolului VII e. n., fiind atribuită anților și legîndu-se astfel din punct de vedere cronologic cu monumentele slave din secolele VIII—IX e. n. Ipoteza lui Braicevski vine în contradicție cu afirmația susținută și mai bine argumentată de I. I. Leapușkin în articolul de față.

de tip šiliște. În ultima vreme sînt însă indicii despre existența, în regiunea amintită mai sus, a unor așezări de tip horodiște. Pornindu-se de la aceasta va trebui să se urmărească în primul rînd eventuala legătură care există între aceste două tipuri de așezări. În acest sens ideea coexistenței celor două tipuri de așezări, așa cum o susține Leapușkin, și-ar găsi analogii și pe teritoriul R. P. R. Aparținerea unor așezări de la noi din această vreme la grupul Hlincea, înrudit cu alte grupuri culturale ale slavilor răsăriteni de pe malul drept al Niprului, confirmă din punct de vedere arheologic prezența pe teritoriul R. P. R. a acestor triburi de slavi.

Din articolul lui I. I. Leapușkin se desprinde clar faptul că o serie de probleme ridicate pentru teritoriul U. R. S. S. sînt comune și pentru teritoriul R. P. Romîne și că rezultatele la care au ajuns arheologii din cele două țări contribuie la clarificarea unor probleme comune privind istoria triburilor slave răsăritene.

Dan Teodoru

HERBERT KÜHN, *Die Lebensbaum- und Beterschnallen der Völkerwanderungszeit*, în JPEK, 18, 1949—1953, p. 33—58.

Mitul „pomului vieții” își pierde începuturile în negura vremii. Cartea Genezei (II, 8—10; III, 22, 24) îl menționează în legătură cu primii oameni, atribuindu-i cea mai mare importanță. După ea, pomul vieții se înalță în mijlocul Edenului, de unde pornesc în cele patru laturi ale lumii, cele patru râuri mari: Phison, Gehon, Tigrul și Eufratul. Fructele lui dau nemurirea și de aceea, după izgonirea primilor oameni din rai, el e păzit cu sabia de foc. În această formă trăiește mitul pomului vieții în Orientul asiatic și a pătruns odată cu Biblia, în conștiința religioasă a Occidentului.

Autorul studiază concretizarea mitului despre pomul vieții în reprezentările de pe catarămile pentru cingătoare din secolul

VII e.n. Ele înfățișează totdeauna același motiv: pomul vieții puternic stilizat, confundându-se de multe ori cu o cruce, iar de o parte și de alta a lui, genii care înalță minile. ori figuri fantastice înaripate, foarte adesea ambele aceste ultime categorii de reprezentări găsindu-se alături. Aria de răspîndire a catarărilor cu reprezentarea pomului vieții este aceeași cu a catarărilor pe care se află chipul lui Daniil și de care s-a ocupat mai înainte același cercetător (JPEK, 1941—1942, pl. 58, p. 145), ea corespunzînd Elveției de vest. Toate catarămile studiate datează din secolul VII, cînd teritoriul respectiv făcea parte din imperiul franc. Originea obiectelor de podoabă cu astfel de reprezentări este fixată în Egipt, și anume în arta coptă. Inscripțiile de pe unele din ele arată caracterul de amulete protectoare al tuturor. Inscripția în limba latină a altora menționează că aceasta a fost lucrată de un grec din Gallia. Pe de altă parte, din descrierea vieții sfîntului Elegius, se poate vedea cum în evul mediu timpuriu, meșteri de neam germanic colaborau cu alții de neam roman.

Ocupîndu-se mai îndeaproape cu problema originii mitului despre pomul vieții, H. K. constată că cele mai vechi reprezentări ale acestuia se întîlnesc încă din perioada Uruk (3100—2900 î.e.n.), pe unii cilindri-sigilii. Astfel de reprezentări s-au găsit și în mormintele regilor din Ur, în Mesopotamia, patria lui Abraam, datate cel mai tîrziu pe la 2500 î.e.n. Motivul pomului vieții e frecvent pe cilindri-sigilii asirieni și hititiți, din al II-lea și I-ul mileniu î.e.n. S-a încercat de cîte ori de cîte ori cercetători și o determinare botanică a pomilor înfățișați, deși adesea ei nu sînt decît niște reprezentări stilizate și decorative. De obicei se întîlnesc: chiparosul, cedrul, curmalul, tamariscul și palmierul.

Din Mesopotamia, ideea pomului vieții a radiat în toate direcțiile: în China, Siberia, India, Australia, Egipt, Europa. Pe covoarele persane apare pînă în ziua de astăzi. În timpul răspîndirii creștinismului, pomul străvechi a devenit simbol al acestei religii și al închinării